

KAHLER FRIGYES

*Péter László: 1956 Előtt, Alatt, Után*

Péter László professzor annak a jeles nemzedéknek a szülötte, akiknek „magántörténelme” egybeesik a fél évszázados magyar forradalom történetével. Nemcsak egybeesik, hanem minden részletében átszövi és meghatározza azt. A szerző cselekvő részese – majd szenvedő alanya – volt a forradalomnak és az azt követő megtorlásnak. Sajátos – több műfajt tartalmazó – mégis szerves egységet képező, kitűnően szerkesztett kötetében az olvasó elé tárja az 56-os forradalom szegedi – és Szeged környéki eseményeit – úgy, hogy mint cseppben a tenger, tükröződik benne a forradalom előtti időszak lázas várakozása, a forradalom lényege – a nemzeti függetlenség és a demokrácia helyreállításának herculesi vállalkozása. Az az ember feletti próbálkozás, hogy az idegen megszállás és a diktatúra által a járásából kikököntetett időt visszairányítsa a maga természetes medrébe. A forradalom leverését követően pedig – jórészt a szerző saját meghurcoltatásánál – szemlélhetjük a restauráció ostoba kegyetlenségét.

Péter László a forradalom aktív résztvevőjeként ügyel írásai hitelességére, amerre tudós, kutató mivolta is kötelezi.

Mint humanista és a keresztény értékrendet magáénak valló, ragaszkodik az igazsághoz és sohasem engedett – sem annak idején, sem utólag – szélsőséges indulatoknak.

A kötet három alcímbe foglalja össze az írásokat.

Az Előtt című fejezet három, 1956-ban keletkezett írást tartalmaz. A szegedi örökség ápolása – 1956. október 19-i és 24-i keltezésű – szót emel a nemzeti hagyományok elnyomása ellen „a szegedi örökség ápolásáért” „A múlt értékeinek pusztulni hagyása” ellen (Kiemelések az eredetiben. K.F.). „...Amikor a levitézlett dogmatikus merevség által letaposott vetés újra sarjad, s frissen zöldül a szegedi kulturális élet flórája is...” írta a szerző.

A József Attila kör vitái elé című cikk megértéséhez tudni kell, hogy a pártvezetés a nagyobb városokban vitaköröket szervezett. Ilyenek voltak a budapesti Petőfi kör mintájára Debrecenben a Kossuth kör, Veszprémben a Batsányi kör, Szegeden a József Attila kör. Élve az alkalommal, Szeged értelmiségének java a lehetőséget egy valódi megújulás kiinduló pontjának tekintette. Péter László így fogalmaz 1956. október 21-én megjelent írásában: ... hogy a légkör városunkban is kedvezőbbé vált, a *meggyőzés emberi módszerei: a viták számára*. A demokrácia – diszkusszió, mondta Masaryk „... *szabad vita nélkül nincs demokrácia a szocializmus viszonyai közepett sem*”. (Kiemelés az eredetiben. K. F.) Ezek a mai viszonyok között köznapi hangzó mondatok akkor forradalmian hatottak a „szocialista demokrácia” és a „szocializmus nemzeti útja” említésénél a hangsúlyt a demokráciára és a nemzetire tenni, ez a diktatúra tagadását jelentette akkortájt mindenki számára.

A vita a szegedi munkásmozgalom kérdéseiről – A dogmatikus történetírás csődje alcímében Hozzászólás Gaál Endre könyvének vitájához, 1956. október 24-én jelent meg Márta Mihály neve alatt a Délmagyarországban. Az írás „A dogmatikus történelemferdítés ellen” emelt szót a szociáldemokraták sztálinista megítélése kapcsán. Véggövegtetése, hogy reális képet alkotni „árnyaltan, humánusan csak a nem dogmatikus történetírás lesz majd képes” (Kiemelések az eredeteiben K. F.).

Az Alatt című fejezetbe sorolt írásokból az első: Humanizmust, demokráciát! – a „sztálinista – rákosista terror éveivel magyarázható, ám meg nem engedhető személyi bosszú és a demagógia ellen szólalt fel 1956. november 4-én. „De azt sem akarom, hogy méltatlanok legyünk azokhoz a hőskökhöz, akik a sztálinista elnyomás ellen, egy igazabb demokráciáért, igaz és magyar szocializmusért adták fiatal életüket” – írta Péter László.

A következő két írás a rendszerváltozás után született és jelent meg. Nevezetes cikkeim története a Humanizmust, demokráciát! című cikkel való visszaélést (a szovjet beavatkozás indokolt voltát akarták vele alátámasztani 1956. decemberében), s annak visszautasítását tárja fel „*de akik most másodszor is a Sztálin nélküli sztálinizmus oldalára állnak* – írta nem kis bátorsággal Péter László – *többé már nem mentegetőzhetnek azzal, hogy nem tudták mit cselekszenek...*” (Kiemelés az eredetiben. K. F.).

Az 56 Szegeden című írásban (keletkezésének ideje 1989. okt. 23.) Péter László a szemtanú a történelmet formáló időkről szól, emlékeztetve a tényre – amelyet ma sem ismernek sokan, hogy ti. a forradalom bölcsője Szeged volt. Beszámol az október 19-én az Auditorium Maximumban tartott József Attila kör „első és egyetlen” üléséről, a 23-i tüntetésről, a Kendergyár előtti összezapásról, a 26-i sortűzről, amelyben életét vesztette Schwartz Lajos fiatal kendergyári munkás. A szerző jelen volt a tragikus eseménynél, néhány lépés távolságból látta a halott fiatalembert, így teljes joggal emelt szót a haláleset körül kialakult hamis állításokkal szemben. Olvashatunk Perbíró Józsefnek – a jogi kar dékán-helyettesének – szerepéről. Zárómondatában a Szerző összefoglalja azt, amit akkor sok magyar érzett, akik nem tekintették magukat hőskökhöz: „Csak igyekeztünk emberségünk és magyarságunk jogaiért szót emelni. *56 egész életemet megpecsételte*” (Kiemelés az eredetiben K. F.). Ma már tudjuk, mégiscsak hőskökhöz tartoztak.

A Szegedi Tudományegyetem az 56-os forradalomban – a könyv egyik kiemelkedően érdekes fejezete. Péter László közli azokat az egykorú iratokat – igen szépen gondozott a szöveg, pontos lábjegyzetekkel, életrajzokkal és magyarázatokkal –, amelyeket 1957 tavaszán Hencz Aurél, az egyetemi könyvtár igazgatója vett magához a rektori hivatalban, hogy azok ne kerülhessenek terhelő adatként a nyomozók kezébe. Az iratanyag, mint azt a szerző nyomban felismerte „rendkívül fontos, mondhatnám nélkülözhetetlen mind az orvostudományi, mint a tudományegyetem 1956. novemberi és decemberi történetének megírásához.” S valóban a forrásgyűjtemény – eredetijét a szerző a levéltárnak adta át – részletes betekintést nyújt a november-decemberi történésekbe, amelyben nem kevés szó esik „Dr. Péter László önálló tudományos kutató” forradalmi magatartásáról is.

A könyv zárófejezete az Után címet viseli. Bevezető írásában – Szküllák és Kharübdiszek között – 1956. november 15-én keletkezett, de csak 1989. június 24-én jelenhetett meg először. Nincs ezen semmi csodálkozni való, hiszen a szerző így ír: „A magyarság nemzeti függetlenségét, szabadságát nem lehet szovjet tankokkal biztosítani”. Részletesen kifejtette, hogy a forradalomban kis számban jelenlévő, a Horthy-rendszer restaurációját

kívánó erőket „*féken tarthatta volna a fegyverben álló demokratikus önvédelem*”, ez nem indokolta a szovjet inváziót. (Kiemelés az eredetiben. K. F.)

„Hihet-e a hivatalos ígéretekben” a sztrájkoló nép, amelynek „élén most valóban a magyar munkássággal – melyet nemcsak az elmúlt tíz esztendőben csaptak be, de az utóbbi hetekben is szeme láttára hazudtolták meg?” Úgy vélte továbbá: „Az újrakezdéshez első feltétel a szovjet csapatok kivonulása az országból, s egyidejűleg ENSZ csapatok rendbiztosító beeresztése az ország területére”. Nem csoda, hogy Péter László nem vívta ki Kádár politikai rendőrségének szimpátiáját.

A Politikai eszmetörések rövid, de fontos gyűjtemény 1956. decemberéből. Olyan gondolatok, amelyek a hivatalos „államvallást” alapjaiban kérdőjelezzik meg, amikor a leninizmust „elavult” voltáról vagy arról szólnak, hogy „a fasizmus: a bolsevizmus reakciója”.

A Jelentés a Történeti és Magyar Irodalomtörténeti Intézet ideológiai és politikai helyzetéről című forrás – és a hozzákapcsolt külön vélemény – 1957. májusában keletkezett, a forradalom utáni tisztogatás egyik dokumentuma. Az „osztályharcos káderpolitikát” hiányoló Wagner-bizottság – valójában az MSZMP gondolatrendőrségének egyik sejtje – több „eltávolítást” javasolt. Ilyen sorsot szántak Péter Lászlónak is, akit „politikailag megbízhatatlannak” ítélték.

Az MSZMP Szegedi Városi Bizottsága 1957. július 18-i pártaktíva értekezletéről készült jegyzőkönyv a korszak egyik jellegzetes dokumentuma, amelyet a szerző kiváló jegyzet-apparátussal adott közre, amely érthetővé teszi az anyagot a helyi ismeretekkel nem rendelkező Olvasó számára is. A hozzászólások rettenetes zsargonján – ez is a korszakhoz tartozó sajátosság – átszűrődik a forradalom leverését követő időszak boszorkányüldöző légköre, a diktatúra véreskezű urai és a forradalom romjain felkapaszkodó sakálok itt együtt üvöltöttek. Keserű Bálint – egyetemi párttitkár – pl. nem átallotta Pólay Elemér professzort, a római jog Európa híré tudósát, a kiváló tanárt és humanistát „fasiszta ideológusként”, „szakmailag nem jelentős jogászként” gyalázni és eltávolítását követelni. Ugyanígy korábbi szobatársát(!) és vitapartnerét, Péter Lászlót – akit a Szeged Népe 1957. január 13-án még „elvtársai figyelmébe” ajánlott – most szélsőséges nacionalista ellenforradalmár-nak nevezte, mondván „azért megkapta méltó büntetését, internáló táborban van, azt meg is érdemelte”. Érdemes figyelmesen elolvasni a többi hozzászólást is. Igazi „kommunista pártaktíva” alávaló áskálódással, fenyegetőzéssel, önkritikának álcázott sunyi támadásokkal.

A szegedi október emlékezete című írás az emlékezés és emlékezet – a történetírás egyik időtlen gondját – vetette fel 1990. decemberében. Gondolatsora ma, 16 év után is időszerű az 50. évfordulón: „Nagy kár lenne, ha ezután kritikátlanul elárasztanák a közvéleményt egymással ellentétes, egymást cáfoló emlékekkel.

Ötvenhat Szőregen soraiban fontos helytörténeti forrást tesz közzé Péter László, biztatja a szőregieket: „... fontos, hogy akik még élnek és tanúi voltak az eseményeknek, ne vigyék a sírba emlékeiket”.

Izgatás, 1957 újabb fontos forrásközlés. A Péter László ellen 1957-ben folytatott büntetőper anyagából közöl, jól megválasztott jegyzetekkel magyarázott szemelvényeket. Mint a szerző bevezetőjében írja, a vallomások „érzékeltetik 1957 őszének légkörét.” A félelem légkörét „amelyben a megfélemlített barátok is kénytelenek voltak ellenem vallani” – írja megértően. Olvashatjuk az első fokon eljárt Szegedi Megyei Bíróság ítéletét, amelyben

a szerzőt 8 hónapi börtönnel sújtották – amelyet előzetes letartóztatásban töltött idejével kitöltöttnek tekintettek. S miért az ítélet? Mert Péter László „véleménye szerint a szovjet csapatokat nem kellett volna behozni...”, véleménye szerint Nagy Imre kormánya volt a törvényes kormány, míg a Kádár-kormány nem törvényes módon jött létre.”

A kötetben soron következő írások jórészt olyan, a szerző személyét is érintő cikkek, amelyek a forradalom történetét pontosítják (A Petőfi-párt meg én, a Délmagyarország és én, Az én pufajkásom). Ez utóbbiban a szerző letartóztatásának és bántalmazásának történetét mondja el a tőle megszokott kitűnő stílusban. A történet lényege azonban közérdekű, kötelességre int: „az embertelenségek elkövetőit legalább néven kell nevezni”. Hozzáteszem, ez nemcsak Péter László feladata maszatolásra hajlamos korunkban!

A vértanúság értelme című részben Schwartz Lajos a szegedi sortűz halottjának emléktáblájánál elmondott beszédszövege olvasható. Súlyos szavak, nehéz mondatok a gyilkos hatalom ellen, amelynek cinkosai nem átalították a forradalomra hárítani a helyszínen meghalt fiatalember meggyilkolásának bűnét. A magyar történelem tragikus pillanatainak felvonultatása után Péter László hittel vallja: „1956. forradalma nem bukott el, csak 33. évvel később, 1989-ben győzött... Schwartz Lajos látszólag értelmetlen halálának is ez ad értelmet.” Péter László hat mártírra emlékezik a fejezet következő részében. Danner János a budapesti harcokban elesett egyetemista, Földesi Tibor 1958. január 31-én Budapesten kivégzett mártír – „Szeged negyedik 56-os mártírja” – után hosszabb írás emlékezik Brusznay Árpádra. A mártírhalt tanár, a Veszprém Megyei Nemzeti Forradalmi Tanács elnöke – akit bírósági segédlettel Pap János megyei párttitkár gyilkoltatott meg – különösen közel áll a szerzőhöz. E megkülönböztetett figyelem alapja a közös kishaza kötőereje. „Apáink biztosan ismerték egymást... a Tisza nekem is, Brusznay Árpádnak is gyermekkorunk nagy élményét nyújtotta”, szövi a párhuzamokat, s eközben megtalálja közös professzorukat – Marót Károlyt – s még számos más kapcsolatot. A Sebő József Moira című, Brusznay Árpád életét feldolgozó „alapos könyvét” elemezve és bírálva tárja fel – mély együttérzéssel a görög sorstragédiákkal mérhető életutat a mártíromságig.

Lakos Endre nekrológja a 30 éve halott, volt egyetemi lelkész 80. születésnapjára készült, majd ezt követi Heiman Pál, a Szegedi Közlekedési Vállalat munkástanácsának egykori elnöke és Szeles József – a szőregi községi forradalmi bizottság egykori elnöke – halálára írt megemlékezés.

A kötetet több rövid írás zárja.

A Megtagadott versek a forradalommal szembeforduló és forradalmi verseit megtagadó Kónya Lajosról és Tamási Lajosról ír a tárgyilagos irodalomtörténész hangján (a témához tartozik még a Még egyszer Tamási Lajosról és A magyar Hérosztratosz, amely mellett, hogy Piros László egykori belügyminiszter hérosztratoszi tettét – nevét idézi fel Piros László halála alkalmával, utalva Tamási Lajos megtagadott versére (Piros a vér a pesti utcán), amely megtagadása ellenére vissza többé nem vonható.

56 forrásaiban a Szerző ismét az oral history problémaköréről értekezik.

A Város mostohagyermek címmel rész – Halász Miklós interjúja Péter Lászlóval – bő forrásközléssel kiegészítve több, mint figyelemreméltó.

Az interjú olyanak mutatja be Péter Lászlót, amilyenek én is megismertem: „Vibráló egyéniség, szókimondó természet, intellektuális alkat.” Mindez a 70-es években nem volt kedvező a hatalom szegedi – komócsinista – köreiben. Így lett Péter László „a Város

mostohagyermeké...”. Jó hogy a forrásszemelvények között olvashatjuk a Legfelsőbb Bíróság 1958. augusztus 4-i ítéletét, amelyben felmentik Péter Lászlót az izgatás vádja alól. A legfelsőbb bírói fórum kijelentette ugyan, hogy „... az említett körülmények (ti. hogy Péter László szűk baráti körben, nem izgató célzattal tette kijelentéseit. K. F.) nem zárják ki vádlott cselekményének bűncselekményként való értékelését, annál kevésbé, mert tárgyi és alanyi oldalról is fellelhetők azok az ismérvek, amelyek az izgatás bűntette megállapításához elegendők...”. Mégis úgy mérlegeltek, hogy „a törvény szerint alkalmazható legenyhébb büntetés is szükségtelen”, tekintettel arra, hogy Péter László szót emelt „üldözött kommunisták” mellett.

A Díszpolgári beszéd és Önéletrajzom 1990. nemcsak adatok takaros rendje az életút-ról, hanem hiteles, személyes vallomás is hivatásról, irodalomról, emberi kapcsolatokról.

Az Ezredfordulói gondolatok a kötet záró írása. Péter László reménységének hangja, Vörösmartyt és Madáchot idézve, a Tragédia halhatatlan szavaival, amely a jövőt a szeretet parancsa által lekötött közösségi rendben reméli a huszonegyedik században. „Ez a szocializmus, amely költészetünk legnagyobbjainak eszméiből táplálkozik, a huszadik század vérözönbe torkollott kísérletei ellenére – a jövő század reménye” – írja Péter László. Engedtesse meg e sorok írójának hozzátenni: bizony ez a szocializmus koránt sem az a szocializmus. A kettő sok-sok fényévnyi távolságra van egymástól.

Péter László kötete méltó tisztelgés 1956. forradalma előtt. Hiteles és magával ragadó, pontos tényfeltárás és megszívlelendő erkölcsi tanulság. A könyvet pontos Névmutató egészíti ki. A kötetet jó szívvel ajánlom a forradalmat megélt generációnak éppúgy, mint az utóbb születetteknek (Péter László: 1956. Előtt, alatt, után, Belvedere kiadó Szeged, 2006.)

